

(63. 1.)

MEMORIE VAN ANTWOORD.

(Ingezonden bij brief van 27 September —
1/12/16 October 1917.)(De vroegere stukken zijn gedrukt onder n°. 459
der Zitting 1915—1916 en n°. 193
der Zitting 1916—1917.)

§ 1. Van de instemming met het wetsontwerp, welke in het Voorloopig Verslag tot uitdrukking komt, hebben ondergeteekenden met waardeering kennis genomen.

Terecht wordt op den voorgrond gesteld, dat het vraagstuk van de droogmaking der Zuiderzee thans wel rijp voor eene beslissing mag worden geacht. Reeds drie en twintig jaren zijn verlopen sedert de Staatscommissie, in het jaar 1892 ingesteld, haar Verslag uitbracht. Gelijk bij een zoo belangrijk onderwerp van zelf spreekt, hebben hare denkbeelden eenerzijds instemming, anderzijds bestrijding ondervonden. Bezwaren van technischen aard zijn geopperd, bedenkingen, gegrond op financiële overwegingen werden gehoord. Inderdaad blijven er elementen van onzekerheid — dit zij aanstonds gereedelijk toegegeven — ook afgescheiden hiervan, dat de bezwaren menigmaal voorgesteld werden als van grooter beteekenis dan zij inderdaad waren, doch, zooals in het Voorloopig Verslag wordt opgemerkt, de onzekerheden verdwijnen niet door langer uitstel, evenmin als daardoor aan de bezwaren wordt tegemoet gekomen of moeilijkheden worden opgelost.

Men zal ook voor deze groote onderneming de risico's moeten aanvaarden, gelijk men zulks bij tal van andere ondernemingen heeft gedaan, en hoeveel te meer reden is daarvoor in dit geval nu, na eene zorgvuldige voorbereiding, de beslissing staat genomen te worden met betrekking tot de uitvoering van werken, die voor het welzijn van het land van zulk een uitnemend belang zullen blijken, immers werkkraft en ondernemingsgeest zullen aanwakkeren en welvaart en economischen weerstand zullen verhoogen.

Dit besef deed in 1913 het wetsontwerp in de Troonrede aankondigen; die motieven hebben sedert door de buitengewone omstandigheden nog aan beteekenis gewonnen. Het belang verbonden aan de vergrooting van ons land met een uitgestrekt vruchtbaar gebied is nog duidelijker gebleken: de voordeelen van verbetering van den waterstaatkundigen toestand van de omringende landstreek, niet in het minst door de vorming van een zoetwatermeer, treedt nog meer op den voorgrond; de beteekenis van een korte verbinding te land tusschen Noordholland en Friesland is nog helderder aan den dag gekomen.

Ten aanzien van de voorzieningen in de belangen van de landsverdediging zijn evenwel andere denkbeelden ontstaan. Deze geven intusschen den derden ondergeteekende geen aanleiding terug te komen van het standpunt, dat niet tot de uitvoering van de werken zal mogen worden overgegaan, dan nadat alle waarborgen zijn verkregen, dat de belangen der landsverdediging daarbij volledig tot hun recht zullen komen.

Voor zoover echter in het Voorloopig Verslag de vrees wordt geuit, dat de uitvoering der waterstaatswerken door de militaire autoriteiten zal kunnen worden vertraagd of onmogelijk gemaakt, is genoemde ondergeteekende te rade geworden, dat aan deze bezwaren kan worden tegemoet gekomen door eene toevoeging aan artikel 2 van het wetsontwerp in dezen zin, dat het ontwerp van de in dit artikel bedoelde wet bij de Staten-Generaal zal moeten zijn ingediend binnen 2 jaren na het in werking

treden van het aanhangige wetsontwerp. Eene in dezen geest opgemaakte wijziging wordt bij deze Memorie aangeboden.

De aanneming van dit wetsontwerp zal tot onmiddellijk gevolg hebben, dat met de voorbereiding van de uitvoering van het werk kan worden aangevangen. Voor een werk van zoodanigen omvang is dit laatste van niet geringe beteekenis, met name voor de onteigening van de noodige gronden zoowel op Wieringen als voor de aansluitingen van den afsluitdijk op de Noordhollandsche en de Friesche kust, alsmede voor de andere met de afsluiting in verband staande werken. Reeds meermalen is erop gewezen, dat veelal tal van jaren verlopen tusschen het tijdstip van de eerste ter visielegging der onteigeningsbescheiden en de uitspraak van het eindvonnis der onteigening¹⁾. Ook zullen nog andere voorbereidende regelingen behooren te worden getroffen, ten einde den geregelden voortgang van het werk te verzekeren. De tijd, die zal verstrijken voor dat de in artikel 2 van het wetsontwerp bedoelde afzonderlijke wet zal zijn totstand gekomen, behoeft dus geenszins als verloren beschouwd te worden.

Enige leden hebben bedenkingen geuit met betrekking tot de wijzigingen, welke in de levensomstandigheden van langs de Zuiderzee woonachtige ingezetenen zullen worden gebracht. Voor zoover deze van economischen aard zijn — ondersteld wordt, dat daarmede wordt bedoeld op het te nietgaan van de huidige Zuiderzeevisscherij — zal daaraan althans zeer zeker voor een groot deel kunnen worden tegemoet gekomen, terwijl daarenboven de behoefte aan hulp zich geleidelijk zal doen gevoelen, vermits de bezwaren, die voor de Zuiderzeevisscherij zijn te verwachten, zich niet plotseling zullen voordoen.

Omtrent de nadeelen van hygiënischen aard heeft de Staatscommissie hare meening uiteengezet in de paragrafen 32, 48 en 49. Daaruit zij — in verband met de in het Verslag voorkomende uitspraak, dat de ervaring na de drooglegging van de Haarlemmermeer zou hebben aangetoond, dat de invloed op den gezondheidstoestand ongunstig was — aangehaald, dat de Natuurkundige afdeling der Koninklijke Academie van Wetenschappen, die in 1875 omtrent dit punt werd geraadpleegd, uit door haar verzamelde statistieke gegevens heeft afgeleid, dat wel is waar in de jaren 1855 en 1856 in Noord-Holland hoogere sterftecijfers voorkwamen, doch dat zulks in datzelfde tijdperk ook het geval was in Beijerland, Zeeland, Friesland en Groningen. De Academie voegde daaraan toe, dat er geen voldoende grond was om in de droogmaking van de Haarlemmermeer de oorzaak te zoeken voor het heerschen van een hevige koortsepidemie in de zoeven genoemde, op grooten afstand gelegen streken. Voorts zullen de polderafdeelingen, dat zijn de deelen van de groote inpolderingen, welke verschillend polderpeil zullen verkrijgen, geleidelijk, naar gelang zij droogvallen, worden omkaad en verkaveld, waardoor de tijd, dat de oppervlakte dras blijft liggen, zeer bekort zal worden.

Met betrekking tot het betoog van de leden, die in den toestand van 's Lands financiën een overwegend bezwaar zagen om in de naaste toekomst het werk ter hand te nemen, zij aangeteekend, dat, afgescheiden van de maatregelen en werken voor de landsverdediging, waaromtrent nader bij de wet zal worden beslist, het plan, zooals dit wordt voorgesteld, gedurende de eerste veertien jaren eene jaarlijksche uitgave van twee millioen gulden ten laste van den gewonen dienst zal vorderen. Hoewel de Regeering ten volle overtuigd is, dat de financiële

¹⁾ Zie o.a. *Handelingen* Iste Kamer, Zitting 1916—1917, blz. 156 (vergadering van 29 December 1916).

Daarin komt o.m. voor:

„Zoo is o.a. voor de uitbreiding van het gebouw der Tweede Kamer de wet verklarende het algemeen nut der onteigening tot stand gekomen 22 Juni 1914, terwijl de vonnissen zijn uitgesproken in October van dit jaar. Hiermede was dus gemoed een tijdsverloop van 2½ jaar.

Voor den bouw van de schutsluis in het kanaal van Hansweert naar Wemeldinge is de onteigeningswet tot stand gekomen 24 Juli 1908, terwijl de laatste vonnissen zijn uitgesproken op 21 Februari 1912, d.i. bijna vier jaar daarna.”

toestand van het Rijk, als gevolg van de zware offers, welke de buitengewone omstandigheden hebben gevorderd en nog steeds noodzakelijk maken en in verband met de groote eischen, die uit anderen hoofde in de volgende jaren aan de schatkist zullen gesteld worden, allerminst als gunstig kan worden aangemerkt, zoodat groote zuinigheid geboden is, meent zij toch, dat de zooveen bedoelde jaarlijksche uitgave van twee millioen gulden niet van dien aard is, dat zij van de aanvatting van het werk zou moeten weerhouden. Zooals terecht van andere zijde wordt aangevoerd, geldt het hier een werk van groot algemeen belang. Gesteld al, dat de verwachting, volgens welke de totale kosten met rente op rente door de te verkrijgen directe baten zullen gedekt worden, onverhoopt niet in vervulling mocht gaan, dan nog zullen de indirecte voordeelen, welke de tenuitvoerlegging van het plan zal medebrengen, van dien aard zijn, dat zij het brengen van een jaarlijksch offer van twee millioen gulden ten volle rechtvaardigen.

De Regeering schaaft zich dan ook geheel aan de zijde van die leden, welke als hunne zienswijze kenbaar maakten, dat de uitvoering van het werk de financieële draagkracht van de natie niet te boven gaat.

Bij de voorgestelde en gedeeltelijk reeds tot stand gekomen belastingherziening werd dan ook op deze uitgaaf gerekend.

§ 2. Waar de beweegredenen, die de Staatscommissie tot haar advies hebben geleid, sedert hunne beteeckenis volkomen hebben behouden en vrij algemeen groote ingenomenheid met de daarin voorgestelde oplossing van het vraagstuk is betoond, bestond er bij de Regeering geen twijfel omtrent de keuze van het ontwerp.

Plannen, waaraan afsluiting van de onderscheiden toegangen uit de Noordzee tot de Zuiderzee is verbonden, zijn vooralsnog niet uitvoerbaar, wegens de zeer groote kosten, die daarmede gemoeid zouden zijn.

Dat het gedachte IJsselmeer onder alle te verwachten omstandigheden in staat zal zijn al het water te bergen, dat door den IJssel wordt aangevoerd en door de boezems daarop wordt geloosd, is aangetoond in de door de Zuiderzeevereniging uitgegeven Nota n°. 2, en wordt bevestigd door het onderzoek der Staatscommissie op bladz. 37 tot en met 40 van haar verslag. Deze komt tot de slotsom, dat in het uiterst ongunstige geval, dat de sluizen gesloten moeten worden juist op het oogenblik, dat de waterstand tot enkele centimeters onder N.A.P. is gerezen, in het IJsselmeer, na de voltooiing der vier ontworpen inpolderingen, indien de sluizen drie achtereenvolgende etmalen gesloten moeten blijven en de, wegens het bezwijken van den rechter Rijndijk boven Lobith, buitengewone toevoer van 4000 M³. per seconde langs den IJssel plaats heeft, de waterstand niet hooger zal rijzen dan tot 1 M. boven N.A.P.

Hierbij zij er op gewezen, dat de onderstelling, dat de sluizen gedurende drie achtereenvolgende etmalen gesloten moeten blijven, reeds op zich zelf bijzonder ongunstig is. Immers, zooals in de noot op bladz. 19 van Nota n°. 2 der Zuiderzeevereniging wordt medegedeeld, is bijvoorbeeld bij de stormvloed in het tijdvak 1853—1884 de waterstand te Helder nooit drie achtereenvolgende etmalen boven A.P. geweest. En volgens een onderzoek over de laatste vijf en twintig jaren ten aanzien van Vlieland, is aldaar slechts éénmaal, nl. van 5 tot 8 December 1895, de laagwaterstand gedurende drie opvolgende dagen niet beneden N.A.P. gedaald. Overigens was de langste tijd, dat de waterstand boven dat peil bleef, drie achtereenvolgende *getijden*, dus ongeveer anderhalf etmaal.

Bij een waterstand van 1 M. boven N.A.P. loopen de meerdijken geen gevaar; of en zoo ja, welke voorzieningen noodig zullen zijn in het belang van de waterloozing der aangelegen boezems, zal bij de uitwerking der plannen nader onder de oogen moeten worden gezien.

Eene beantwoording van de nota van het lid der Kamer den heer BONGAERTS is als bijlage aan deze Memorie toegevoegd.

§ 3. Onder de voordeelen van den afsluitdijk wordt in het Voorloopig Verslag terecht genoemd de gunstige wijziging, die daardoor voor de tegenwoordige zeeeringen langs de Zuiderzeekust ten zuiden van den afsluitdijk zal intreden. Vóórdat die afsluiting een feit zal zijn geworden, zullen echter eenige jaren verlopen en er zij daarom te dezer plaatse gewezen op het groote gevaar, waaraan aan de Zuiderzee grenzende polders zich zouden blootstellen, indien zij, in afwachting van die afsluiting, nalieten voldoende zorg aan de verbetering en het onderhoud hunner zeedijken te besteden.

Al is in de Memorie van Toelichting niet in het bijzonder de nadruk gelegd op de beteeckenis van de kortere spoorwegverbinding tusschen Leeuwarden en Amsterdam, het belang, hetwelk deze voor de economische ontwikkeling in het Noorden van het land en voor het internationale verkeer kan hebben, wordt door ondergeteekenden niet voorbijgezien; zij sluiten zich dan ook gaarne aan bij hetgeen hieromtrent door eenige leden werd opgemerkt.

Hoewel de Regeering overtuigd is van het groote gewicht van de afsluiting voor de omliggende landstreek, zijn evenwel de kosten — het werd reeds in de Memorie van Toelichting opgemerkt — zoo hoog, dat zij bezwaarlijk geacht kunnen worden alleen reeds te zijn gemotiveerd door deze voordeelen. De jongste ervaringen hebben haar overtuiging op dit punt niet geschokt: met afsluiting behoort drooglegging gepaard te gaan.

Toegegeven zij gaarne, dat de vraag, welke bate uit die drooglegging zal worden verkregen, van uitnemend belang is.

De ondergeteekenden kunnen zich geheel vereenigen met het gevoelen der leden, welke van meening zijn, dat het niet juist is de groote beteeckenis van de drooglegging in hoofdzaak te zoeken in het financieel voordeel, uitgedrukt door den pacht prijs. Veeleer moet die groote beteeckenis, zooals terecht is opgemerkt, gezocht worden in de aanzienlijke uitbreiding van het grondgebied van ons land met ongeveer 200 000 H.A. vruchtbaren grond, waar een welvarende bevolking in tal van bedrijven haar brood zal kunnen verdienen.

De grootere productie van allerlei landbouwproducten, voor een groot deel geschikt voor voeding van mensch en dier, zal ons land in niet geringe mate minder afhankelijk maken van het buitenland. Wat dat waard is, het werd hiervoor reeds met een enkel woord aangestipt, leert ons de tegenwoordige tijd. Ook mag het voordeel, dat de openstelling van de nieuw ingedijkte en drooggemaakte gronden, den trek van het platte land naar de steden zal verminderen, niet over het hoofd gezien worden. Uit het door de Staatscommissie voor den Landbouw van 1906 ingestelde onderzoek is gebleken, dat de landbouwende bevolking in het algemeen en het aantal landarbeiders in het bijzonder toeneemt. Aangezien in de meeste landbouwstreken het aantal personen, dat in het landbouwbedrijf een voldoende bestaan kan vinden, niet dan voor zeer langzame uitbreiding vatbaar is, ontstaat door die toenemende bevolking van zelf een trek, die thans meer gericht is naar de steden en naar industriele centra. De openstelling der nieuwe gronden zal aan die bevolking de gelegenheid openen daar een goed bestaan te vinden.

Uit hetgeen aan de financieele zijde van het vraagstuk in de Memorie van Toelichting is gewijd, mag niet worden afgeleid, dat de beteeckenis van de indirecte voordeelen niet op hun juiste waarde zou worden geschat, doch slechts dat de wijze, waarop een dergelijk werk tot uitvoering kan komen, zonder dat te hooge eischen aan de schatkist worden gesteld, van het grootste gewicht is. Immers het ondernemen daarvan zou niet ten gevolge mogen hebben, dat gedurende een reeks van jaren de uitvoering van andere nuttige openbare werken slechts tot het hoog noodige zou moeten worden beperkt.

Teleurstelling zal bij dit werk niet uitblijven, evenmin als bij andere groote werken. De meening, dat door heftige stormen schade kan worden toegebracht aan den afsluitdam, wordt door ondergeteekenden gedeeld, maar door een doelmatige werkwijze kunnen noodlottige gevolgen worden voorkomen.

Wanneer na jarenlange studie in deze aangelegenheid de

overtuiging heeft postgevat, dat de uitvoering technisch mogelijk is, behoeft het inderdaad geen verwondering te wekken, dat vertrouwen in de einduitkomst richtsnoer is bij het streven naar het doel. De onderstelling, dat er aanleiding zoude zijn om de voorstelling door de Zuiderzeevereniging van de onderneming gegeven, met eenigen argwaan, althans met groote behoedzaamheid te beschouwen, schijnt niet gerechtvaardigd, wanneer men bedenkt, dat die plannen een onderwerp van nauwgezet onderzoek hebben uitgemaakt in de Staatscommissie van 1892, waarvan de technische afdeling werd voorgezeten door den toenmaligen inspecteur van den Rijkswaterstaat LEEMANS.¹⁾ Het is daarom van bijzondere beteekenis, dat in het verslag der Staatscommissie uitdrukkelijk wordt vermeld (blz. 170): „dat in het project der Zuiderzee-vereiniging er steeds angstvallig voor gezorgd is, in geen enkel opzicht de balans te flatteren, en men zeer spaarzaam is geweest in de vermelding der aan de afsluiting verbonden voordeelen”.

De tijd, noodig voor de uitvoering van den afsluitdijk, is in overeenstemming met het rapport der Staatscommissie op 9 jaren gesteld, gerekend van den dag der eerste besteding; de tijd voor onteigeningen noodig is daaronder niet begrepen. Dit tijdvak thans, nu door den vooruitgang van de techniek over zooveel machtiger hulpmiddelen kan worden beschikt, langer te kiezen schijnt niet noodig. De omstandigheid, dat reeds met onteigening van de benodigde gronden enkele jaren gemoeid zullen zijn, behoeft om de hierboven (op blz. 2) vermelde reden in dit geval geen aanleiding tot vertraging met den aanvang te geven.

Door het tijdig vooraf beramen van de noodige maatregelen zal men zich de vereischte hoeveelheid rijkshout kunnen verzekeren: de benodigde klei kan ten deele worden verkregen door baggering uit de Zuiderzee, uitdroging en overwintering, zooals door de Staatscommissie is aanbevolen.

Zijdellingsche uitschuiving van de meerdijken in slappe grondlagen kan worden voorkomen, door vooraf ter plaatse van den dijk een sleuf in den bodem te baggeren en deze met zand vol te storten. Daar, waar de dijk van den Wieringermeerpolder is ontworpen, wordt geen slappe klei verwacht. Voor de andere meerdijken wordt gerekend op een zandverlies van 75 pct. van het wiskunstig profiel van den dijk, terwijl in de begrootingen der inpolderingen een groote post voor „Onvoorzien” is begrepen, ten einde gedekt te zijn bij teleurstelling in dit opzicht (zie bladz. 57 van het Verslag der Staatscommissie). Met deze ongunstige eventualiteit is dus alleszins rekening gehouden.

Met betrekking tot de hoogte der meerdijken zij erop gewezen, dat op het IJsselmeer niet zullen kunnen voorkomen de stormvloedstanden, die thans daarop ontstaan door den aanvoer van water uit de Noordzee. De opwaaiing op de ingesloten wateroppervlakte zal dus plaats hebben ten opzichte van een vlak, waarvan het peil niet onbelangrijk lager is gelegen dan dat, hetwelk thans bij storm aanwezig is. Om die reden werd door de Staatscommissie, onder aanneming van een verval tengevolge van opwaaiing van 5,5 c.M. per K.M., zooals bij de stormen van 1881 en 1884 is waargenomen, de kruinshoogte voor den noordwestelijken en den zuidwestelijken polder op 2,50 M. + N. A. P. vastgesteld, waarbij een hoogte van 1,30 M. voor golfoploop boven den hoogsten stand beschikbaar is. De in het Verslag bedoelde stand van het water in de Zuiderzee, tijdens den Pinksterstorm van 1860, is meer het gevolg van af- en opwaaiing geweest dan van een hoogen stand van het water in de Zuiderzee, omdat een stand te Dronthen van

2,17 M. + A. P. of 2,02 M. + N. A. P. niet hoog is; tijdens den storm van 13/14 Januari 1916 was deze 3,15 M. + N. A. P. Toen bedroeg het grootste gelijktijdig voorgekomen verschil in waterstand tusschen twee ter weerszijden van de Zuiderzee gelegen waarnemingspunten ongeveer 2,40 M. en wel tusschen Oranjesluizen en Kraggenburg op een afstand van ca. 75 K.M., alzoo een verval van ruim 3 c.M. per K.M., dat is dus nog 2,5 c.M. minder dan de Staatscommissie aannam. Bovendien moet bij de beoordeeling van deze waarnemingen er rekening mede worden gehouden, dat, aangezien het IJsselmeer door het diepste gedeelte van de Zuiderzee zal worden gevormd, de waterspiegel daar nimmer onder zulk een sterke helling zal kunnen staan, als thans in het Zuidwestelijk deel van deze laatste kan voorkomen. De hoogste stand van het IJsselmeer, na geheele voltooiing van de vier inpolderingen bij belette loozing gedurende drie etmalen, nadat de waterstand reeds was gerezen tot enkele c.M. onder N.A.P. is, zooals hierboven reeds werd vermeld, berekend op 1 M. + N.A.P. Wanneer men zich nu het ongunstigste en zeer onwaarschijnlijk geval denkt, dat juist tegelijk met dien hoogsten gemiddelden waterstand op het IJsselmeer een hevige storm voorkomt, die door op- en afwaaiing een verschil in waterstand van 5,5 c.M. per K.M. te weeg brengt, dan zouden ook daardoor nog geen voor de dijken gevaarlijke waterstanden kunnen voorkomen.

Dat de voordeelen van de afsluiting voor de waterverversching in Friesland van zeer groot belang zullen zijn, is, het wordt reeds in het Verslag gezegd, uitvoerig uiteengezet in het door de Zuiderzee-Vereeniging uitgegeven rapport van de heeren VAN WELDEREN RENGERS en BREEBART. Hoe de bezwaren van den tegenwoordigen toestand ten aanzien van het watergebrek in droge tijden in Friesland op betrekkelijk eenvoudige wijze zouden kunnen worden ondervangen, is niet duidelijk; de vraag rijst waarom men dan niet reeds tot dergelijke eenvoudige voorzieningen zou zijn overgegaan.

Met betrekking tot de aantekening omtrent de gevolgen van de afsluiting voor den waterstaatkundigen toestand van Noordelijk Overijssel, zij er de aandacht op gevestigd, dat het Waterschap Vollenhove besloten heeft tot de oprichting van een watergemaal, waarmede beoogd wordt een peil van 0,50 M. onder N.A.P. te handhaven. De toestand van die streek zal dus door de afsluiting niet ongunstig kunnen worden beïnvloed, terwijl het voordeel wordt verkregen, dat het gemaal niet zal behoeven op te malen tegen somtijds hooge Zuiderzeestanden, doch zal kunnen uitslaan op een meer, met weinig wisselenden waterspiegel.

Zij, die van de afsluiting vermeerderd gevaar vreezen bij storm voor de Groningsche en Friesche dijken (de heeren MANSOLT¹⁾ hebben hier in het bijzonder op gewezen), schijnen uit te gaan van de meening, dat de Zuiderzee tijdens storm dient als vergaarkom voor een deel van het water uit de Noordzee, dat alsdan door de zegaten tusschen de Waddeneilanden instroomt.

Zij onderstellen, dat wanneer die kom wordt verkleind, zoodat minder water uit de Noordzee daarin kan worden geborgen, de waterstand aan de buitenzijde van de Waddeneilanden bij stormvloed hooger zal oploopen dan thans en dientengevolge ook hoogere stormvloedstanden zullen voorkomen vóór de dijken van Friesland en Groningen. Het verschijsel, dat de getijbeweging — het verschil tusschen eb en vloed — langs de Nederlandsche Noordzeekust afneemt van het Zuiden tot den Helder en van daar toeneemt naar het Oosten, schijnt door hen te worden toegeschreven aan den invloed der Zuiderzee. Deze zou dan als regelbaar werken door opname van water bij vloed, waardoor het hoog water minder hoog zou oploopen en door afgifte van water bij eb, waardoor het laag water minder laag zou afloopen, over dat gedeelte, waar de invloed der Zuiderzee zich zou kunnen doen gevoelen. Bij analogie onderstellen zij, dat

¹⁾ In deze afdeling zaten o. m. de heeren Bos (aannemer), ELAND (kolonel bij den Generalen Staf), TELDERS (hoogleraar aan de Polytechnische School), VERMAES (hoofdingenieur van den Provinciaal Waterstaat in Friesland), VOORDUIN (commandant in het tweede geniecommandement), WELCKER (hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat), WELLAN (inspecteur van den Rijkswaterstaat) en BEHRENS (ingenieur van den Rijkswaterstaat), laatstgenoemde als secretaris. (De achter ieders naam vermelde hoedanigheid is die ten tijde van de instelling der Staatscommissie).

¹⁾ Zie L. H. MANSOLT, De afsluiting der Zuiderzee: een ernstig gevaar voor Friesland en Groningen, 1916.

de Zuiderzee eenzelfde functie zou verrichten bij stormvloed. Boven omschreven onderstelling komt echter niet juist voor, hetgeen de heer BEEKMAN in zijn in het Voorloopig Verslag genoemd geschrift heeft getracht duidelijk uiteen te zetten. Het verschil tusschen de eb- en vloedstanden op onze kust neemt wel is waar van het zuiden tot den Helder af en daarna toe, doch dit is voornamelijk een gevolg van de omstandigheid, dat op onze kust zich twee onderscheiden getijwerkingen doen gevoelen, welke hun oorsprong vinden in den Atlantischen Oceaan. De eene getijstroom komt door het Kanaal tusschen Engeland en Frankrijk en veroorzaakt in het nauwe gedeelte zeer groote tijverschillen, die, naar mate de kust meer uiteenloopt verminderen: de tweede getijstroom komt om het noorden van Schotland en veroorzaakt de grootere getijverschillen langs de noordoostkust van ons land en langs de noordzeekust van Duitschland.⁴⁾

De standen op onze kusten nu zijn hoofdzakelijk het gevolg van interferentie van die getijwerkingen, het samengesteld verschijnsel, dat ontstaat doordat het tijdstip, waarop op zeker punt elk dier getijden hoog- of laag water zou veroorzaken, verschillend is. Dit verschijnsel doet zich voor bij gewonen vloed, doch evenzeer bij stormvloed.

Het is trouwens ook reeds volgens eenvoudige redeneering begrijpelijk, dat de Zuiderzee, die ten opzichte van de Noordzee toch een zeer kleine zeeboezem is, niet in staat zou zijn op de Noordzeestanden bij Texel, Vlieland en Terschelling dermate invloed te hebben, dat b.v. het gewoon hoogwater, dat te Zoutkamp 0.99 + N.A.P. bedraagt, te Helder tot 0.36 M. + N.A.P. zou worden verlaagd.

Duidelijk blijkt dit ook daaruit, dat het minimum tijverschil, dat langs de Nederlandsche kust der Noordzee wordt aangetroffen te Helder (met 12 d.M.), tegenover dit punt ook op de Engelsche Noordzeekust voorkomt en wel te Yarmouth (met 16 d.M.), terwijl midden in zee, in de lijn die genoemde twee punten verbindt, een minste tijverschil van 9 d.M., dus kleiner dan aan de kust, is waargenomen.

Een andere onderstelling, welke mede werd geuit, is, dat na het afsluiten van de Zuiderzee door de zeegaten bij storm nog een hoeveelheid water ongeveer gelijk aan de vroegere zal invloeden, die bij gemis aan een veiligheidsklep, als hoedanig de Zuiderzee dan wordt beschouwd, hoogere standen zal veroorzaken vóór de Groningsche en Friesche dijken.

Ook die onderstelling berust niet op goede gronden. Immers door het zeegat tusschen Helder en Texel en door dat tusschen Vlieland en Terschelling stroomen bij storm belangrijke hoeveelheden water, welke de daarachter liggende door de Wadden en de Zuiderzee gevormde kom vullen. Moge nu bij het kleiner worden van de kom deze allicht iets eerder gevuld zijn, zoo zou eene verhooging van de standen binnen hetgeen van die kom overblijft tengevolge van de verkleining, slechts dan zijn te verwachten, indien in de tegenwoordige kom nimmer het peil van de Noordzee bij de zeegaten werd bereikt. Op de hoogte van laatsbedoeld peil toch kan, het werd hierboven reeds gezegd, een ten opzichte van de Noordzee zoo onbelangrijke boezem als de Zuiderzee is, geen invloed van beteekenis uitoefenen. De waterstanden langs de Zuiderzee bereiken echter bij hevige stormen uit westelijke en noordelijke richtingen niet alleen de hoogte van de Noordzee aan de zeegaten te Texel, Vlieland en Terschelling, maar door de opwaaiing overtreffen zij die.

Er bestaat evenmin voldoende grond voor de door den heer L. H. MANSBOLT geuite meening, dat het de aanwezigheid der Zuiderzee is, welke de vloed vóór de Groningsche en Friesche dijken bij het uitschieten van den storm naar het Noorden doet dalen. Immers waar de vermeerderde hoogte van de standen aan de kust boven die te Ameland en Schiermonnikoog is toe te schrijven aan de opwaaiing over de ondiepe wadden

— dus aan de windrichting — spreekt het geenszins van zelf, dat deze daling een gevolg zou zijn van het wegvloeden van de watermassa naar de Zuiderzee bij verandering van de windrichting. Bovendien heeft de storm doorgaans zijn grootste kracht niet bij winden uit noordelijke, doch bij die uit westelijke richting, zoodat bij het uitschieten van den wind naar het noorden de storm reeds in hevigheid is afgenomen.

De uitwerking van de afsluiting bij stormvloed zal zich dan ook naar alle waarschijnlijkheid in hoofdzaak bepalen tot eenige verhooging der standen aan de Noordhollandsche en Friesche kust nabij den afsluitdijk; deze verhooging werd door de Staatscommissie zoo gering geacht, dat zij vrijwel uitsluitend ter geruststelling van belanghebbenden slechts voorstelde eene verhooging van den Frieschen zeedijk ter plaatse van de aansluiting tot het peil van den afsluitdijk, geleidelijk te niet loopende bij Zurig, alsmede eene verhooging van den Balgdijk eveneens noordwaarts te niet loopende.

Met betrekking tot de hoegroetheid van de opwaaiing, die na het leggen van den afsluitdijk op de Friesche kust kan worden verwacht, heeft de storm van 13/14 Januari 1916 eene aanwijzing gegeven, welke niet van belang ontbloomt is. Toen toch zijn, mede tengevolge van de belangrijke opwaaiing, in het zuidelijk deel der Zuiderzee de hoogste tot nog toe bekende standen voorgekomen. Het verschil tusschen de hoogste standen te Enkhuizen en te Nijkerk bedroeg toen niet minder dan 0.84 M. Wanneer een dergelijk groot verschil van den hoogsten stand, veroorzaakt door opwaaiing, zich in de richting Nieuwediep-Harlingen mocht voordoen, zou deze tengevolge van den iets korteren afstand, op laatstgenoemde plaats een stand veroorzaken 0.80 M. hooger dan te Nieuwediep. Nu heeft bij geen enkelen storm het verschil in waterstand tusschen laatstgenoemde twee plaatsen het bedrag van 0.80 M. overschreden. De hoogste bekende stand, welke bij een storm uit zuidwest- tot westelijke richting is voorgekomen — en voor de beoordeeling van de opwaaiing op de Friesche kust heeft men voornamelijk rekening te houden met den hoogsten bekenden stand voorgekomen bij een storm uit die windstreken — was 2.27 M. + N.A.P. te Nieuwediep bij westerstorm in 1862. Deze stand verhoogd met het bovenbedoelde bedrag van 0.80 M. geeft voor Harlingen een waterstand van 3.07 M. + N.A.P., dat is slechts 0.14 M. hooger dan de hoogst bekende waterstand daar ter plaatse, terwijl de afsluitdijk aan de Friesche zijde eene kruinshoogte zal verkrijgen van 5.60 M. + N.A.P. En zelfs indien een dergelijk verschil van 0.80 M. mocht voorkomen bij een stormvloed als in 1825 plaats had, die te Nieuwediep een hoogte bereikte van 2.47 M. + N.A.P., dan zou de waterstand te Harlingen nog niet hooger rijzen dan 3.27 M. + N.A.P., dat is 0.34 M. hooger dan de hoogste bekende waterstand van 2.93 M. + N.A.P., welke te Harlingen is voorgekomen.

Intusschen kan met den uit het kanaal Harlingen—Piaam voortkomenden grond, zonder groote kosten in vergelijking van die van het geheele werk, de verhooging der dijken aan de Friesche zijde belangrijk meer noordwaarts (en wel tot voorbij Harlingen) worden doorgetrokken dan door de Staatscommissie voldoende is geacht en ter geruststelling bijv. op ten minste 0.50 M. worden bepaald.

Naar aanleiding van de meening der leden, dat de kosten van de voorziening in de belangen der visscherij te laag worden geoordeeld, kan er op worden gewezen, dat de kosten blijkens het medegedeelde op bladz. 8 en 23 der Memorie van Toelichting, in afwachting van het advies van de te benoemen deskundige commissie, slechts zeer globaal zijn geraamd.

Bij de beoordeeling, in hoeverre het werk van beteekenis zal zijn voor bestrijding van werkloosheid, is niet alleen te letten op het werk zelve, maar ook op de voortbrenging van de daarvoor noodige materialen, als rijshout, steen, puin, bouwstoffen en dergelijke en op den aanvoer daarvan, hetgeen hier voor een zeer groot deel te water zal geschieden.

Dat hier weinig menschelijke arbeidskracht zal worden geëngeld, kan bovendien niet worden toegegeven.

Twijfel werd geopperd ten aanzien van de goede kwaliteit

⁴⁾ Zie o. a. het verslag omtrent de in 1880—1881 verrichte waarnemingen omtrent den loop, de snelheid enz. der stroomen in de Noordzee langs de Nederlandsche kust door den luitenant ter zee BEXELOOT MOENS en den ingenieur van den Waterstaat TUTEIN NOLTHENUS.

der te winnen gronden. Ten einde te geraken tot eene zoo juist mogelijke kennis van de kwaliteit dier gronden, zijn in de jaren 1866 tot 1889 een groot aantal boringen verricht. Het resultaat van de onderzoekingen was, dat met zekerheid aangenomen kan worden, dat de gronden voor het grootste gedeelte van uitstekende kwaliteit zullen zijn. Hierbij mag herinnerd worden aan het feit, dat het bodemkundig onderzoek der monsters plaats had door prof. VAN BEMMEL en prof. MAYER, die beiden tot bovengenoemd resultaat kwamen.

De meening, dat het plan der indijking zich, door den loop der omstandigheden, van zelf overleefd zoude hebben, kan niet als juist aangenomen worden. De ontginning van woeste gronden op groote schaal is door een doelmatige toepassing der kunstmeststoffen mogelijk geworden en de statistiek geeft aan, dat ieder jaar een niet onaanzienlijke oppervlakte ontgonnen wordt. Het resultaat der ontginning is, dat men steeds krijgt een bodem, die slechts productief is, wanneer voortdurend voedingsstoffen in groote hoeveelheden worden toegevoerd. De ontgonnen bodem is arm en eischt daarom veel mest. Wanneer de meststoffen goedkoop zijn, is een rendabele ontginning mogelijk; zoodra de prijzen dier meststoffen stijgen, zooals in een abnormalen tijd als thans, wordt het resultaat veel minder zeker en zal minder ontgonnen worden. Ook na den oorlog zullen die prijzen waarschijnlijk nog jaren lang hoog blijven en zal dat op de ontginning een nadeeligen invloed uitoefenen. Door de droogmaking van de Zuiderzee verkrijgt men vruchtbare gronden, die langen tijd zonder of met geringe bemesting uitstekende opbrengsten kunnen opleveren. De ontginning der woeste gronden vermindert daarom de behoefte aan aanwinning van goede gronden niet.

Bovendien mag niet over het hoofd gezien worden, dat niet de totale oppervlakte aan woesten grond voor ontginning geschikt is. Een gedeelte, het hoogst gelegen, zal daartoe wel geheel ongeschikt blijken, en een ander niet onbelangrijk deel is slechts geschikt voor boschcultuur.

Uit de *Verstagen en Mededeelingen* van de Directie van den Landbouw, jaargang 1917, n°. 1, getiteld „De invloed van den waterafvoer op het Nederlandsche landbouwbedrijf” blijkt overtuigend, dat duizenden hectaren, overigens vruchtbare gronden, wat de afwatering betreft in een onvoldoenden, soms zelfs allertreurigsten toestand verkeerden. Door verbetering van die afwatering ware hierin een groote verandering ten goede te brengen. In zeer vele gevallen zoude zulks door samenwerking van belanghebbenden tegen betrekkelijk geringe kosten per hectare — gering tegenover de te verwachten waardevermeerdering van den grond — te bereiken zijn. Aan die samenwerking echter ontbreekt het in den regel, doch verwacht mag worden dat, nog geruimen tijd voor de eerste nieuwe Zuiderzeegronden in cultuur genomen worden, hierin door voorlichting en betere begrippen verandering zal komen. Het al of niet indijken van de Zuiderzee zal hierop geen invloed uitoefenen.

De vrees, dat de in cultuurbrenging groote moeilijkheden zal ondervinden bij gebreke van een daarvoor geschikte bevolking, wordt dezerzijds niet gedeeld. Het is moeilijk te voorspellen hoe de loop der bevolking in ons land in de eerstvolgende jaren zal zijn en het duurt nog vele jaren voor de eerste gronden aangeboden zullen worden. In verband met de hierboven reeds gemaakte opmerking omtrent de toename van de plattelandsbevolking en gezien de omstandigheid, dat het reeds voor den oorlog in meerdere deelen des lands voor landbouwers zoons zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk was een landbouwbedrijf in handen te krijgen, aangezien de bevolking steeds toeneemt en het land niet, mag aangenomen worden dat een voldoende aantal vakkundigen aanwezig zal zijn om de drooggelegde gronden achtereenvolgens in cultuur te brengen.

Met het bovenstaande zijn tevens de opmerkingen, vermeld op bladz. 8 en 9 bovenaan van het Voorloopig Verslag, beantwoord. Een nadere studie zal gemaakt dienen te worden van de wijze waarop de gronden uitgegeven zullen worden. De desbetreffende beschouwingen van de heeren VAN DER HOUVEN VAN OORDT en VISSERING, alsmede de rapporten van de Staats-

commissie voor den landbouw zullen daarbij van grooten dienst zijn. Het vraagstuk van de bevordering van het kleinbedrijf zal dan tevens in het oog dienen gehouden te worden.

§ 4. De berekening van de ontvangsten is gebaseerd op een zuivere pachtopbrengst van f 80 per hectare. Aan sommige leden der Kamer kwam deze schatting te optimistisch voor; andere leden meenden, dat niet te kunnen toegeven. Het laat zich hooren, dat omtrent dit punt geen zekerheid gegeven kan worden, aangezien niemand in staat is te voorspellen, hoe de toestanden over een vijftien-tal jaren, wanneer de gronden van den eerst ingedijkten polder in cultuur zullen komen, zullen zijn.

In de laatste jaren vóór den oorlog waren de koop- en pachtprizen van alle gronden aanzienlijk gestegen en bestond er geen aanleiding om voor de eerstvolgende tijden een daling te verwachten. Bovendien zal een voor den landbouw minder gunstige tijd het eerst zijn invloed doen gevoelen op de koop- en pachtprizen der weinig vruchtbare gronden, voor welke de productiekosten hooger zijn dan voor de betere gronden. Op nieuw in cultuur genomen vruchtbare gronden, als die door de indijking van de Zuiderzee verkregen zullen worden, zijn de productiekosten beduidend lager en zal een terugslag in den landbouw zich daardoor niet zoo spoedig door daling der koop- en huurprizen doen gevoelen.

Om een zuivere pacht van f 80 per hectare als ontvangst te kunnen boeken, zal de gebruiker van den grond dat bedrag, verhoogd met de jaarlijksche dijk- en polderlasten, moeten betalen.

Wanneer door de wijze van uitgifte der gronden stichting van landbouwgebouwen door het Rijk noodzakelijk mocht blijken, zal de pachtsom bovendien vermeerderd moeten worden met een nader vast te stellen matig bedrag voor rente en aflossing van het voor die stichting noodige kapitaal.

De afmaling der ingepolderde gronden is zoodanig ontworpen, dat gerekend kan worden op een spoedige ingebruikneming na de droogmaking.

Dat de raming niet is gegrond op de prijzen van loonen en materialen, zooals deze sedert het ontstaan der buitengewone omstandigheden zijn geworden, schijnt geen nadere verdediging te behoeven. Doordat de begroting korten tijd daarvoor is herzien door eene commissie¹⁾, waarvan ook een tweetal aannemers deel uitmaakten — hierop wordt in het Voorloopig Verslag terecht de aandacht gevestigd, — is zij de meest betrouwbare, welke op het oogenblik is te geven; de factoren, die de tegenwoordige prijzen beheerschen, zijn trouwens tijdelijk.

De kosten van groote waterstaatswerken, die zich over verscheidene jaren uitstreken, overtreffen inderdaad veelal de raming, doch zulks is doorgaans ten deele daardoor te verklaren, dat gedurende de uitvoering de eischen, waaraan het werk moet voldoen, hooger gesteld worden. Mocht die omstandigheid zich mettertijd ook hier doen gelden, dan kan daarmede uit den aard der zaak thans toch geen rekening worden gehouden.

De ondergeteekenden mogen zich voor het overige bij de in het Voorloopig Verslag gegeven wederlegging aansluiten.

Dat de rentabiliteitsberekening geflatteerd zou worden door de aangenomen rente van 4½ pct. kan niet worden toegegeven. Zooals van zelf spreekt, kan omtrent den rentevoet in de toekomst zekerheid niet worden verkregen. Wel mag echter met grond verwacht worden, dat over een tijdperk van langen duur als dat waarin het werk zal worden uitgevoerd, de gemiddelde rente van eerste klasse fondsen 4½ pct. niet of althans niet belangrijk zal te boven gaan.

¹⁾ Deze commissie bestond, zooals reeds in de Memorie van Toelichting (bladz. 9) werd vermeld, uit de leden H. WORTMAN, thans inspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat, tevens voorzitter, V. J. P. DE BLOECQ VAN KUFFELER, ingenieur van den Rijkswaterstaat, tevens secretaris, J. M. W. VAN ELZELINGEN, hoofdinspecteur van den Provinciaal Waterstaat in Zuidholland, G. A. VAN HATTEM, aannemer te Sliedrecht en L. VOLKER Az., aannemer te Sliedrecht.

Men zie bovendien niet voorbij, dat mede met het oog op de mogelijkheid, dat de rentevoet tegenvalt, wordt voorgesteld eene reserve te vormen, welke aan het einde van het 14de jaar een bedrag van ten naastenbij acht en dertig millioen gulden zal vertegenwoordigen.

Ondergeteekenden zijn dan ook van oordeel, dat er geen reden is om te verwachten, dat de onderneming financieel ondeugdelijk zou zijn.

Tegen eene financieele regeling, waarbij de meest belanghebbende provinciën bijdragen zouden verleenen in de kosten van het werk, bestaan overwegende bezwaren. Voor eene deelneming in het werk zoodanig, dat een vooraf vast te stellen deel van de lasten en baten door die gewesten zou worden gedragen en genoten, schijnt geen voldoende grond aanwezig indien de laatste de eerste overtreffen. Is dit laatste niet het geval dan zou het toch altijd zeer moeilijk zijn — vele andere leden wezen hierop reeds — eene bevredigende regeling te maken, juist omdat de voordeelen zoo bezwaarlijk in geld zijn te waardeeren, terwijl het daarenboven toch niet aangaat de beslissing, of tot een dergelijk groot werk zal worden overgegaan, afhankelijk te doen zijn van financieele medewerking, die buitendien ten opzichte van de totale kosten gering zou zijn.

Met de meening van eenige leden, dat het te betreuren was, dat de direct belanghebbende provinciën niet door aanbidding van aanzienlijke bedragen hadden getoond het groote belang van het werk voor die provinciën in het bijzonder te erkennen, kunnen ondergeteekenden niet instemmen. De afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee immers is niet een werk, dat beoogt verbetering van den waterstaatkundigen toestand van de betrokken provinciën, zooals dit met het aangehaalde voorbeeld, de verlegging van den Maasmond, het geval was, maar het is een nationale onderneming, waarvan de voordeelen op economisch gebied het geheele land zullen ten goede komen.

Op het door eenige leden aangegeven denkbeeld van eene betterment belasting meenen ondergeteekenden thans niet te moeten ingaan; er schijnt geen reden, waarom een dergelijke belasting in het bijzonder zou moeten worden geheven wegens waarde-vermeerdering tengevolge van de uitvoering van het onderhavige werk.

Door de Staatscommissie van 1892 is (in hoofdstuk VIII van het Verslag) aangenomen, dat het onderhoud van den afsluitdijk met de werken op Wieringen, die van het kanaal Harlingen—Piaam, van het verbeterde Zwolsche Diep en van de werken in het belang van afwatering en scheepvaart der aan de inpolderingen grenzende landstreken (deze laatste alleen voor den Wieringermeerpolder en den Hoornschepolder), rond f 150 000 zouden kosten, terwijl de eigenlijke onderhouds- en bestuurskosten voor de beide genoemde inpolderingen op rond f 525 000 werden gesteld. Laatstgenoemde kosten werden door de Commissie als polderlasten beschouwd. Naar de meening van de ondergeteekenden zullen onderhouds- en bestuurskosten der inpolderingen ongetwijfeld ten laste van die landen behooren te blijven; in hoeverre van de overige objecten de onderhoudskosten op anderen, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, verhaald zouden kunnen worden, of wel van sommige werken het beheer en onderhoud geheel aan derden zou kunnen worden overgedragen, zal tijdens de uitvoering kunnen worden overwogen. In alle gevallen geldt het hier niet belangrijke bedragen.

§ 5. Het was den ondergeteekenden aangenaam te vernemen, dat het denkbeeld om voor de geldelijke afwikkeling van het plan eene afzonderlijke rekening, een zoogenaamd fonds, in het leven te roepen, vrij algemeen instemming vond. Inderdaad zijn zonder eene zoodanige voorziening, bij de tegenwoordige inrichting van onze Staatsbegrooting, een juist overzicht van de werkelijke kosten van het werk en van de noodige verrekening van hetgeen uit de gewone middelen, derhalve uit de belastingen, voor het werk wordt bijgedragen, niet welke verkrijgen. Dit moge blijken uit het volgende overzicht van de gedachte

van het fonds. Hierbij dient onderscheiden te worden tusschen twee tijdvakken; het eene omvat de eerste veertien jaren, waarin *uit het werk zelf* geen inkomsten te verwachten zijn; in het tweede tijdperk zullen uit de verkoopprijzen of pachten der drooggemaakte gronden belangrijke bedragen in 's Rijks schatkist vloeien.

In het eerste tijdvak nu zullen aan het fonds tegoed zijn te schrijven:

1. de jaarlijksche bijdrage van f 2 000 000 en de rente voor de betrokken werken en maatregelen in het belang der landsverdediging, een en ander als omschreven in artikel 4 2de lid van het wetsontwerp; deze bijdrage en deze rente zullen gebracht worden ten laste van den *gewonen* dienst der Staatsbegrooting en wel onderscheidenlijk op de begrooting voor het Departement van Waterstaat en op die voor het Departement van Oorlog;

2. de opbrengst van afzonderlijke leeningen, welke voor het werk mochten gesloten worden of voorschotten uit den *buitengewonen* dienst der Staatsbegrooting (afdeeling voorschotten van het VIIde hoofdstuk B der Staatsbegrooting). Door deze afzonderlijke leeningen of voorschotten zal mitsdien aanvankelijk gedekt worden hetgeen de hierna onder 1°. en 2°. omschreven uitgaven meer bedragen dan de hierboven onder 1°. bedoelde bijdrage en rente.

Daarentegen zal het fonds gedurende het hierbedoelde eerste tijdvak belast worden met:

1. de uitgaven voor het werk en de kosten der maatregelen en werken voor de landsverdediging, voor zoover die kosten nader bij de wet ten laste van het fonds worden gebracht;

2. de renten en aflossing van de afzonderlijke, voor het werk gesloten leeningen en de rente van de voorschotten uit den buitengewonen dienst der Staatsbegrooting verkregen.

Voor zooveel de afzonderlijke leeningen betreft, zullen de verschuldigde renten en de bij de uitgifte der leening bepaalde aflossing rechtstreeks aan de houders der schuldbekentenissen worden voldaan. De renten voor de voorschotten uit den buitengewone dienst der Staatsbegrooting zullen onder de algemeene middelen (*gewone* dienst) verantwoord worden.

In het tweede tijdvak zullen de volgende veranderingen intreden.

Vooreerst zal vervallen de hierboven bedoelde jaarlijksche bijdrage van 2 millioen ten laste van den gewonen dienst der Staatsbegrooting. Daartegenover zullen onder de inkomsten van het fonds zijn te verantwoorden de verkoopprijzen of pachten der drooggemaakte gronden. Wanneer het oogenblik bereikt zal zijn, dat de uit dezen hoofde verkregen baten de hierboven onder 1°. en 2°. omschreven uitgaven dekken of te boven gaan, zullen uit den aard der zaak geen afzonderlijke leeningen meer behoeven gesloten, noch voorschotten ten laste van den buitengewonen dienst der Staatsbegrooting behoeven verstrekt te worden. Het overschot der baten zal dan zijn te bestemmen tot versnelde aflossing der afzonderlijke leeningen, of wel zijn te boeken ten laste van het fonds en ten bate van de algemeene middelen (*buitengewone dienst*) als restitutie van de uit den buitengewonen dienst der Staatsbegrooting ontvangen voorschotten.

Na algeheele aflossing en restitutie als zooeven bedoeld, zullen de dan nog resterende baten van het fonds zijn over te boeken ten voordeele van de algemeene middelen (*gewone dienst*). In geval die baten overtreffen het totaal, met rente op rente, van de ten laste van den *gewonen* dienst aan het fonds tegoed geschreven bedragen (bijdrage gedurende 14 jaren van f 2 millioen en rente van de betrokken werken en maatregelen voor de landsverdediging), zal het meerdere als zuivere winst uit het werk in zijn geheel zijn aan te merken.

Het vorenstaande stelt, naar het voorkomt, in staat tot het vormen van een juist beeld van den financieelen opzet van het fonds, zooals de Regeering zich dien voorstelt.

Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Naar aanleiding van de omtrent dezen opzet in het Voorloopig Verslag weergegeven opmerkingen, zij nog het volgende medegedeeld.

Verwacht wordt, blijkens de Memorie van Toelichting, dat de volle kosten van het geheele werk, met rente op rente, door de te verkrijgen directe baten zullen gedekt worden. Stond het van den aanvang vast, dat deze verwachting niet zal beschaamd worden, dan zouden er geen termen bestaan eenig bedrag voor het werk ten laste van den gewonen dienst der Staatsbegroting te brengen. Zooals uit bovenstaand overzicht blijkt, zullen immers de evenbedoelde baten niet aan den gewonen dienst doch aan het in te stellen fonds worden tegoed geschreven. Slechts voor zoover de rekening van het fonds, na aflossing van alle voor het werk geleende gelden, een batig saldo aanwijst, zal dit aan de gewone middelen ten goede komen. Hieruit volgt aanstonds, dat de erkenning van de directe baten ook voor zooveel de afsluiting betreft, geen aanleiding kan opleveren den gewonen dienst hetzij met rente hetzij met aflossing van de voor de afsluiting opgenomen gelden te belasten.

Zoodanige aanleiding heeft de Regeering uitsluitend gevonden in de overweging, dat bij een zoo omvangrijk werk als het onderhavige van den aanvang af op tegenvallers dient gerekend te worden.

Op dezen grond wordt voorgesteld ten laste van den gewonen dienst gedurende de eerste veertien jaren eene reserve te maken, welke, met rente op rente gerekend, aan het einde van dat tijdvak een bedrag van ongeveer f 37 900 000 zal vertegenwoordigen.

De blijkens de laatste alinea dezer paragraaf van het Voorloopig Verslag door sommige leden kenbaar gemaakte zienswijze is derhalve juist.

Zooals wel van zelf spreekt, en dit geldt feitelijk voor elke reserve, is a priori niet met zekerheid te zeggen, dat de volgens het plan der Regeering gereserveerde bedragen voor alle eventualiteiten voldoende zullen zijn.

In zoover heeft de bepaling dier bedragen uit haren aard iets willekeurigs. Van den aanvang af dient dan ook vast te staan, dat, zoodra de gang van zaken aanleiding mocht opleveren voor versterking der reserve, hiertoe onverwijld zal zijn te besluiten.

Onder dit voorbehoud kan, naar het ondergeteekenden voorkomt, met de voorgestelde regeling worden volstaan.

§ 6. De beantwoording van de vraag of de tegemoetkoming uitsluitend aan de visschersbevolking in engeren zin, dan wel ook aan hen, die indirect van de visscherij bestaan, ten goede zal komen, kan tot na de ontvangst van het advies van de in § 3 bedoelde commissie worden opgeschort. Dit kan eveneens geschieden ten aanzien van de verder gedane vragen nopens de regeling van de schadevergoeding.

Aan den aandrang om in de Commissie ook personen op te nemen, die zelf in het bedrijf werkzaam zijn, zal gevolg worden gegeven; rekening zal worden gehouden met den wensch om de commissie reeds spoedig na het tot stand komen der wet in te stellen.

Ten aanzien van de beschouwing, volgens welke men vrij algemeen de opheffing van de Zuiderzeevisscherij niet een be-

lang oordeelde, dat bij de beoordeeling der zaak gewicht in de schaal legt, moge worden opgemerkt, dat de Regeering de opheffing van de Zuiderzeevisscherij in zijn tegenwoordigen vorm, waarvan de jaarlijksche opbrengst in de Memorie van Toelichting op gemiddeld 2 miljoen gulden werd begroot, ook om de algemeen gewaardeerde producten van dit bedrijf, als de Zuiderzeeharing en de Hollandsche ansjovis, en met het oog op de gehechtheid van vele visschers aan het van oudsher uitgeoefende bedrijf, eenerzijds meent te moeten betreuren, doch anderzijds van oordeel is, dat deze bezwaren niet al te zwaar moeten wegen tegenover de groote voordeelen van verschillenden aard, die van het tot standkomen der wet worden verwacht.

§ 7. In verband met de tegemoetkoming aan de bezwaren door de aanvulling van artikel 2 van het wetsontwerp vleien de ondergeteekenden zich met de verwachting, dat eene bevredigende oplossing is verkregen, zoodat niet verder behoeft te worden ingegaan op hetgeen in de overeenkomstige paragraaf van het Voorloopig Verslag werd medegedeeld.

Naar aanleiding van de aan dit Verslag toegevoegde nota van het lid der Kamer, den heer ELAND, zij opgemerkt, dat de samensteller dezer Nota zich nog geheel plaatst op het standpunt van het jaar 1892 en dientengevolge geen rekening houdt met de ingrijpende wijzigingen, welke de eischen, in het belang der defensie te stellen, sindsdien hebben ondergaan. Het geldt thans niet meer het aanbrengen van enkele wijzigingen in beloop of inrichting van onze verdedigingsstellingen, doch veeleer het wijzigen van het geheele stelsel onzer landsverdediging met alle gevolgen van dien.

Van eene breedere uiteenzetting daarvan meent de derde ondergeteekende zich echter te mogen onthouden in het vertrouwen, dat ook aan de bedenkingen van den heer ELAND door de voorgestelde uitbreiding van artikel 2 wel zal zijn tegemoet gekomen.

Eene afzonderlijke Nota met bijlagen, ter beantwoording van die van het lid der Kamer den heer BONGAERTS, door den eersten ondergeteekende, is aan deze Memorie toegevoegd.

De Minister van Waterstaat,
C. LELY.

De Minister van Financiën,
TREUB.

De Minister van Oorlog,
DE JONGE.

*De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel,*
POSTHUMA.